

AYA GİDENLER

ve

DOKÜMANTASYON KONUSU

Dr. Jale BAYSAL

Edebiyat Fakültesi Genel
Kütüphane Müdürü

En sonunda insanlar, asırlar boyunca parlak yüzüne bakıp bakıp duâlar okuyacak kadar karşısında heyecan duydukları, masalların, şiirlerin, çocuk tekerlemelerinin ve şarkıların o en yakın tanıdığı «Aydede» nin, yakından bakılınca o kadar çirkin, o kadar sevimsiz toprağına ayak bastılar.

Bu çirkin ve sevimsiz toprak, insan aklının, insan düşüncesinin, insan bilgisinin öyle kesin bir doğrulanışı, öyle bir mükâfatlandırılışı ki, belki elbiseleri ve NASA'nın yöneticileri izin verse, insanlar da yaşadığımız günlerde romantik davranışlardan bıkip usanmış olmasalar, Astronot Armstrong hemen eğilip öpmek isterdi yerleri.

Daha bir kaç yıl önce, ilk Sputniklerin uzay uçuşlarından haberler gelmeye başladığında : «İşte ay yolu açılıyor artık, önümüzdeki yıllarda insanlar oraya ulaşacaklar. Ama daha bir elli yılı vardır, bizler göremeyeceğiz' İnsanın ömrü ne saçma, taa bu noktaya kadar ulaş da sonunu göremeden öl, olacak şey mi bu» diye dertleniyorduk!

Bilim artık umduğumuzdan daha hızlı geliyor.

Son örneği ile ay yolculuğunun, bilimsel araştırmaların başlangıcı çok uzaklarda ve yolu çok çetin :

Önce maddenin en küçük ve bölünmeyen parçasını düşünen felsefeciler. Sonra kilise mahkemeleri önünde: «Dünya dönmüyor, ben hasta ettim», diye yeminler etmek, ifadeler imzalamak zorunda kalan ihtiyar Galile. Kitapları yasaklanan ve okuyanların yakılmasına bile sebep olan Kepler, Kopernik. Daha sonra Newton. Max Planck, Einstein, von Braun. Bunların yanında ve ardında da adlarını öğrenemeyeceğimiz kadar fizikçi, kimyacı, astronom; küçük fomüllerin, ay'a gidişin yapı taşlarının kâşifleri. Bu son... Apollo 11 in görülmemiş derecede pahalı yolculuğunu hazırlayan binlerce teknisyen, mühendis, işçi ve çirak.

Bütün bu adı bilinmez işçiler arasında, kütüphaneci olarak benim en yakından tanıdıklarım «Dokümanter» olanlar.

1969 Kasım'ı ile 1969 Haziran'ı arasında, UNESCO'nun misafiri

olarak, dokümantasyon ve dokümantasyon işlerinde elektronik beyin çalışmalarını görmek üzere Almanya'da bulunuyordum. Dokümanterin aya gidişe nasıl bir katkıda bulunabileceğini en iyi aşağıdaki örnekle açıklayabilirim sanıyorum :

Karlsruhe'de Almanların önemli bir atom araştırma merkezleri var. Frankfurt'da da atom araştırmaları için bir dokümantasyon merkezi (Zentralstelle für Atomkernenergie Dokumentation).

Sabahleyin, iki kurumu bağlayan teleks-cihazı ile Karlsruhe'den bir soru geldi. Belli bir fizik formülü konusunda insan bilgisinin son durumu soruluyordu. Dokümantasyon merkezinin konuyu anlayabilecek durumdaki bütün uzman dokümanter kadrosu, fizikçileri, kimyacıları ve başkaları ile seferber oldu. Daha önceden, doğusu ve batısı, İngilizcesi, Fransızcası, Rusçası, Çekçesi ile dünyanın her yanından toplanmış çeşit çeşit yayınlar, kitaplar, dergiler, konferans bildirileri, teknik raporlar... Yarı mekanik yarı elektronik araçların da yardımı ile tarandı, okundu, kısa bir rapor hazırlandı ve akşam yine teleksle Karlsruhe'ye gönderildi: «Bu konuda 1870'den bu yana aşağıdaki araştırmalar yapılmış, aşağıdaki sonuçlara varılmıştır. Bugünkü bilginin durumu şu, bilinmeyenler şu noktalar, bugün için dünyanın bu konu ile uğraşan merkezleri şunlar ve şunlar».

İstatistikler, böyle bir çalışmanın bilim adamına ve araştırmacıya % 80 zaman kazandırabildiğini bildiriyorlar.

«1969 Temmuz'unda ay'a gideceğiz veya 1980'de Merih'e ulaşabiliriz» yollu tahminleri yapanlar, şüphesiz başka yardımcılarıyla birlikte dokümanterin desteğini de hesaba katmaktadırlar.

Bilimsel araştırmalar bakımından dokümantasyon işinin taşıdığı değeri ve önemi, 1963'de toplanan Cumhurbaşkanlığı bilim istişare komitesinin (President's Science Advisory Committee'nin) yayınladığı Weinberg raporunda başkan Kennedy şöyle belirtiyordu :

«Bilimsel sonuçların ilgililere duyurulması işi, bilimsel araştırma ve geliştirmenin ana bölümlerinden biridir ve üç dayanağı vardır :

Bilimsel sonuçları, yeni buluşları yayınlayan yazar.

Dokümanter.

Yeni buluşlardan faydalananlar».

Nükleer araştırmalar konusunda en son bilginin ilgililere en kısa zamanda ulaştırılabilmesi için halen üzerinde çalışılan son proje INIS (International Nuclear Information System) projesidir. Viyanada kurulacak bir merkez, 50 ülkenin, atom araştırmaları konusundaki milli literatürünü bir araya getirecek, yayınların özetlerini çıkaracak, sınıflandıracak, yani dokümantasyonunu yapacak, 15 günlük bir süreli

yayınla düzenli ve aralıksız olarak ilgililere ulaştıracaktır.

Varılan bilimsel sonuçların bir kısmı şüphesiz sır olarak saklanmaktadır. Bunlardan herkes faydalanamaz. Fakat Amerika'da yayınlanan ve atom araştırmaları konusunda özetler veren **Nuclear Science Abstract**'ın 15 günlük sayılarının her birinde binlerce özet bulunduğu göz önüne alınırsa, konunun paylaşılabilen bölümünün ne derecede geliştiği dokümanterin yardımı olmandan bilim adamlarının bütün bu yeni haberlerden hiç değilse en önemli olanlarını görüp tanımalarına imkân kalmadığı anlaşılır.

İstatistikler 1800 yılında Amerika'da 100 bilim adamının yaşadığını bildiriyorlar. 1850'de bu sayı 10 bine ve 1900 de 100.000'e yükseliyor. Bugün yalnız Amerika Birleşik Devletlerinde 1.000.000 akademik derece almış insan var. Bilim adamı sayısı her 15 yılda iki misline çıkıyor ve bunların yaptıkları yayınlar da aynı oranda artıyor.¹

Bugün bütün dünyada yayınlanmakta olan bilimsel dergilerin sayısı 30.000 kadardır. Yıllık makale sayısı 6.000.000. Her yıl 200 bin bilimsel kitap bu sayıya ekleniyor. Yalnız atom araştırmaları konusunda yılda 50 - 60.000 information yapılıyor. Kıscası durum artık information enf-

lasyonundan söz edenlere hak verdirecek dereceye gelmiştir.²

İlgilerin bütün bu makaleleri, kitapları, konferans bildirilerini, teknik ve endüstri raporlarını, patent yazılarını okuyamayacak duruma düşmeleri bir yana, zamanında haber alamamak yüzünden yapılmış araştırmalar için yeniden zaman ve para harcanması, Amerika'ların tekrar keşfedilmesi de kaçınılmaz olmuştur.

1959'da Amerika'da, bilinen sonuçları yeniden bulmak için 1 milyar 250.000 dolar israf edildiği bildiriliyor.³

Bir ASLIB raporuna göre de İngiltere'de 1962 de bütün araştırma masraflarının % 9 u, aşağı yukarı 12.000.000 sterlin aynı şekilde boşa harcanmıştır.⁴

Dokümanter adı ile klâsik kütüphanecinin yanında yer alan; kütüphaneciden toplamayı amaç ettiği yayınların çeşitleri, çalışma metodu ve tekniği ile ayrılan; prensipte amacı kütüphaneci ile aynı olan bu yeni ekibin nasıl gerekler ve sorumluluklarla iş başına geçtiği, yukarıdaki açıklamadan kolayca anlaşılabilir.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun bir kaç yıl-

^{2,3}Lechmann, H.: *Dokumentation und Information als Anliegen der Bundesrepublik Deutschland* 1964.

⁴Eustace, J. — Martyn, O'Brien. ASLIB Research Department: Unbeabsichtigte Doppelarbeit bei Forschungsprojekten,

¹Derek, J. de solła *Prices. Science since Babylon*, 1961.

lık fakat aktif ve memleket gerçeklerine yakın, iyi çalışan bir dokümantasyon merkezi var.

Çekmece Nükleer Araştırma Merkezinin Kütüphanesi, dokümanterlerin icadı mikrokart, mikrofiş gibi araçları çoktandır kullanıyor. Fakat «doküman» kelimesinin alışılmış manası yüzünden memleketimizde dokümantasyonun sınırı ve çalışma alanı çok kere yanlış tasavvur edilmekte, bir çeşit arşivcilik olarak anlaşılacak istenmektedir.

Federation International de Documentation - FID'nin 1959 da dokümantasyon için yaptığı tarif aşağıdadır :

«Her türlü information işleri için toplama, muhafaza etme, sınıflandırma, ayıklama, yayma ve faydalandırma işine dokümantasyon denir».

Doküman sözü ile kastedilen; arşiv, kütüphane ve müze dokümanlarının hepsidir. Dokümanter her formdaki bilimsel belgeleri toplamakla görevlidir. Kitaplar, dergiler, patent yazıları, endüstri kollarının ve bilimsel kurumların raporları, prospektusları, konferans bildirileri, resimler, filmler ve plâğa alınmış dokümanlar.⁵

«Dokümantasyon aşağıdaki ana işlerle uğraşır :

A — Özel alanların dokümanlarının doküman değerini tesbit etmek.

Dağınmık formları ile kütüphanecinin pek itibar etmediği ve dokümanterin «gri literatür, güç tedarik edilir literatür» diye adlandırdığı raporlar, prospektuslar, patent yazıları, konferans bildirileri gibi yayınlar dokümantasyon alanı için özel bir değer taşımaktadır.

Dokümantasyon için Koblitiz'in tarifi günümüzün gerçeklerine ve bugünkü dokümantasyon uygulamalarına daha yakın, daha açık bir tarif gibi görünüyor :

B — Bunların muhtevalarının analizi.

C — Dokümanların sınıflandırılması.

Bu işlerin pasif yanına dokümantasyon, aktif yanına enformasyon deriz. Kavramların ayrılması, çalışmanın da struktürel (yapısal) ayırımını gerektirmez.»⁶

Dokümantasyon ve enformasyon sözleri genellikle bir arada kullanılmaktadır, biri olmadan öbürü düşünülemez.

Kütüphanecilikle dokümantasyon arasında prensipte ayrılıklar var mı, yok mu konusundaki gereksiz tartışmalar sürüp giderken de, pratikte bu iki eş alanın kendiliğinden aynı kabul edilmekte olduğunu görüyoruz.⁷

Dokümantasyon hareketleri, okuyucu çevresinin kendi çalışma

⁵Schmoll, Beorg : Wortschatz und Technologie der Information und Dokumentation. 1967.

⁶Harrold, L.M. : The librarians glossary. Terms used in librarianship and the bookcrafts, 1959.

⁷Busse, Gisela von - Horst, Ernestus : Das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland, 1968.

alanları için çok acele olarak bilimsel en yeni durumu, en yeni buluşları öğrenme gereklerinden doğmuştur.

Başta mühendisler, teknikerler, kâşifler, bilim adamları, sanayiciler, yöneticiler ve politikacılar, gazeteciler, hâkimler, doktorlar olmak üzere, aya gidilebilen bir dünyada günlük işlerini yürütebilmek için insanların en yeni bilgileri zamanında kazanabilmeleri şarttır. Fakat kütüphane katalogları, bibliyografyalar ve diğer kaynaklarla uğraşacak, hattâ ele geçirilmiş yazıları okuyacak zamanları, en iyi bir niyetle bile, artık yoktur. Nükleer enerji, fizik, kimya, pedagoji, psikoloji ve bütün dallarda, amaç hangi konu ise o konuyu yeterince bilen bir uzman dokümanter kadrosunun bütün yayınları paylaşarak okumaları, değerlendirilmeleri, özetlerini yapmaları, imkân varsa elektronik araçlardan da yararlanarak en kısa zamanda yayınlamaları, hattâ yukarıda andığımız örnekte olduğu gibi özel durumlar da literatürü doğrudan doğruya in-

celeyip kısaca sonucu ilgililere bildirmeleri tek çıkar yol olmuştur.

Institut für Dokumentationswesen der Akademie der Wissenschaften zu Berlin, dokümanterden neler beklendiğini en güzel şekilde şöyle özetliyor :

«Bilim ve teknik alanında iç ve dış yayınları kollayınız.

Dergi makaleleri, patentler, kitaplar, endüstri raporları hakkında bilgi veriniz.

Bilim ve teknik alanındaki en yeni bilgileri en kısa zamanda duyurunuz.

Yazıları özetleyerek ve analiz ederek okumaya değer olup olmadığını anlamayı kolaylaştırınız.

Her lâboratuvarın hattâ iş yerinin en dar alanlara yönelen çalışmalarının, dağınık şekillerine bakmadan toplayıp araştırmacıya sununuz.

Belli konularda literatürü doğrudan doğruya inceleyerek aman tasarrufu sağlayınız.

Yardımcı elemanların yürütebileceği işlerden kâşifleri ve araştırmacıları kurtararak yüklerini hafifletiniz.»